

seriile
de utor
HUMANITAS

LUCIAN BOIA, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului și la istoria Franței. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

LUCIAN
BOIA

„GERMANOFILII“

ELITA INTELECTUALĂ ROMÂNEASCĂ
ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Andrei Gamarț
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Corina Roncea

Tipărit la „Pro Editură și Tipografie“

© HUMANITAS, 2009

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOIA, LUCIAN

Germanofili: elita intelectuală românească în anii Primului Război

Mondial / Lucian Boia. – București: Humanitas, 2009

Index

ISBN 978-973-50-2546-5

94(498)"1916/1918"

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
Partea I. Români și războiul	9
I. Privire istoriografică	11
II. Partide, politicieni, opțiuni	29
III. Țara, opinia, elita	52
IV. Ziariști, scriitori, istorici, academicieni	93
V. Universitarii	112
VI. Orientări, reorientări, dezorientări	122
Partea a II-a. Oameni, idei, atitudini	131
Felix Aderca	133
Grigore Antipa	136
Zamfir C. Arbure	143
Tudor Arghezi	147
Dinu C. Arion	152
Virgil Arion	154
Victor Babeș	158
D.V. Barnoschi	162
Jean Bart	164
I.A. Bassarabescu	165
Ilie Bărbulescu	167
Ioan Bianu	169
Martha Bibescu	177
Ioan Bogdan	184
Alexandru Bogdan-Pitești	189
Octav Botez	196
Traian Bratu	198
B. Brănișteanu	200
Frații Caragiale: Mateiu și Luca	202
Andrei Corteanu	205
George Coșbuc	207

Dimitrie Evolceanu	215
Ioan C. Filitti	216
Ioan D. Filitti	220
Gala Galaction	222
Dimitrie Gerota	225
Constantin Giurescu	227
Ion Gorun	229
Dimitrie Gusti	232
A. de Herz	235
G. Ibrăileanu	238
Dimitrie Karnabatt	240
Nicolae Leon	243
Alexandru Macedonski	245
Simion Mehedinți	249
Nicolae Mihăescu-Nigrim	252
Ludovic Mrazec	254
Iacob Negruzzi	256
Alexis Nour	258
Dimitrie Onciul	261
D.D. Pătrășcanu	267
Vasile Pârvan	271
Ion Petrovici	275
Alexandru Philippide	278
Constantin Rădulescu-Motru	280
Ion A. Rădulescu-Pogoneanu	286
Liviu Rebreanu	288
Radu Rosetti	292
Mihail Sadoveanu	299
Marin Simionescu-Râmniceanu	302
Vasile Sion	304
Ioan Slavici	306
Constantin Stere	312
Avram Steuerman Rodion	318
Dem. Theodorescu	319
Nicolae Tonitza	321
George Topîrceanu	324
Alexandru Tzigara-Samurçaș	327
Duiliu Zamfirescu	329
Cățiva socialiști	333
Epilog	339

Cuvânt înainte

Cartea aceasta își propune să risipească o iluzie întreținută de istorici și acceptată ca un adevăr: credința că ar fi existat în anii Primului Război Mondial, în ciuda câtorva opinii divergente, îndeosebi în rândul oamenilor politici, o cvasiunanimitate în jurul „idealului național“, în sensul intrării României în conflict, împotriva Austro-Ungariei, pentru eliberarea Transilvaniei. La nivelul elitei intelectuale, o asemenea aserțiune nu se verifică; realitatea se dovedește a fi aceea a unei împărțiri destul de echilibrate între partizanii și adversarii unei asemenea intervenții.

Am preluat termenul de „germanofili“, lansat în perioada neutralității, atunci cu înțeles net peiorativ, pe care îl folosesc însă fără nici o conotație devalorizantă sau valorizantă, relativizându-l, de altfel, și nuanțându-l, prin punerea între ghilimele. Nuanțarea și relativizarea se recomandă din mai multe motive. Mai întâi, chiar dacă o bună parte dintre „germanofili“ – dar nu toți – erau de formație germană și în principiu înclinați spre Germania sau spre Austria, motivul principal care-i anima nu era atât atașamentul față de Puterile Centrale, cât teama de Rusia; erau mai mult „rusofobi“ decât „germanofili“. În al doilea rând, printre „germanofili“, opțiunea neutralității întrunea mai multe adeziuni decât varianta intrării în război, alături de Puterile Centrale. Intensitatea manifestărilor e de asemenea foarte diferită: sunt „germanofili“ care-și asumă categoric opinia, alții care se exprimă prudent sau echivoc, alții care tac pur și simplu. Ceea ce-i așază pe toți în aceeași categorie nu e atât soluția aleasă, cât varianta respinsă: nu vor război împotriva

Puterilor Centrale. „Germanofilia“ se înfățișează astfel ca un concept „unificator“ ale cărui sensuri se cer disociate și individualizate; într-un fel sau altul „eticheta“ își are partea ei de justificare, atât în cazul adversarilor Rusiei, care inevitabil mizau pe Germania, cât și atunci când e vorba de neutraliști, dat fiind că Puterile Centrale aveau puține șanse să obțină mai mult decât neutralitatea României, în schimb, se temeau, pe bună dreptate, de trecerea ei în tabăra adversă.

Lucrarea juxtapune două procedee de investigație. În prima secțiune, abordarea este structurală: „germanofilia“ sunt clasați pe medii și categorii. A doua secțiune examinează opțiunile și destinele individuale, sub forma unui catalog, dispus alfabetic, de personalități „germanofile“ ale vieții intelectuale (principalii oameni politici apar, separat, într-un capitol al primei secțiuni; sunt câteva cazuri unde nu se poate disocia între apartenența la elita politică sau la cea intelectuală: pe Titu Maiorescu, prezent în prima categorie, nu l-am mai reluat și în secțiunea următoare, și invers, pe C. Stere, urmând să-l tratez mai pe larg, l-am inclus printre membrii elitei intelectuale).

În sfârșit, situația neașteptată și dezagreabilă în care s-au trezit „germanofilia“ a doua zi după război este evocată într-un epilog, cu prelungiri și în biografia ulterioară a unora dintre ei.

Abrevieri

A.N.R.-A.N.I.C.: Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale

A.N.R.-B: Arhivele Naționale ale României. Direcția Municipiului București

A.N.R.-I.: Arhivele Naționale ale României. Direcția Județului Iași

B.A.R., mss.: Biblioteca Academiei Române, manuscrise

B.N.R.: Biblioteca Națională a României

Partea I
ROMÂNII ȘI RĂZBOIUL

I

Privire istoriografică

Crearea României Mari a avut un impact considerabil asupra imaginarului istoric al românilor și, în bună măsură, a impus o anume orientare chiar printre istoricii de meserie. A câștigat teren interpretarea „unitară“ a trecutului, izvorâtă din convingerea că momentul 1918 înseamnă încununarea necesară și obiectivă a întregii istorii anterioare. Alăturarea tuturor provinciilor românești într-un singur stat apărea ca deziderat suprem al națiunii. Totuși, ținuturile alipite erau dispuse într-o ierarhie simbolică, potrivit căreia Transilvania strălucea mai puternic decât celelalte. Aceasta, deși „desăvârșirea unității naționale“ implica în egală măsură Basarabia și Bucovina. De altfel, sărbătoarea națională a României a devenit, după căderea comunismului, ziua de 1 decembrie 1918, momentul proclamării unirii Transilvaniei. S-a considerat și atunci (de către majoritatea oamenilor politici și a opiniei publice) și se consideră și acum, ca un adevăr de la sine înțeles, că decizia normală și patriotică era în 1916 intrarea în război împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea românilor de peste munți, chiar dacă această alegere presupunea o alianță cu Rusia, asupritoarea românilor basarabeni. Cum, până la urmă, ca o consecință a răsturnărilor revoluționare din Rusia, Basarabia a intrat și ea între frontierele României, justetea alegerii din 1916 părea cu atât mai mult confirmată. În raport cu mersul cunoscut al evenimentelor, soluțiile divergente sau rezervele manifestate în epocă nu puteau fi considerate decât marginale, susținătorii lor, oricum minoritari, dar deveniți și mai minoritari în reprezentările istorice ulterioare, urmând să fie sau

complet discreditat, sau, cu timpul, mai subtil și mai eficient, să-și vadă „vina“ relativizată și atenuată (uneori în ciuda evidențelor), astfel încât punctele lor de vedere să nu mai pară opuse marelui proiect național.

La doar câțiva ani după război și de la marea Unire, Constantin Kirițescu (1876–1965) publica cea dintâi mare sinteză consacrată evenimentelor respective. Deși autorul nu era istoric de formație, *Istoria războiului pentru întregirea României* (ediția I, 2 volume, 1922–1924; ediția a II-a, 3 volume, 1925–1927) rămâne până astăzi cea mai temeinică evocare a acestei teme cruciale. Să nu căutăm însă la Kirițescu prea multă înțelegere pentru cei care au gândit și au acționat *altfel*. Liderii „germanofili“ Petre P. Carp, Alexandru Marghiloman, Constantin Stere sunt tratați fără menajamente, îndeosebi pentru faptul de a fi rămas fideli convingerilor lor și după intrarea României în război, mai precis sub ocupația germană. Autorul ne asigură însă că „adeptii politicii germane se puteau număra pe degete“. Unii erau pur și simplu cumpărați cu bani străini. „Au produs deosebită întristare vânzarea unui fost președinte al Ligii culturale, apoi aceea a unuia din cei mai de talent din scriitorii noștri, ardelean de origină, căruia bătrânețea și sărăcia nu-i puteau ierta trădarea...“¹ Trădătorii nu merită să le fie pomenit nici numele. Cel dintâi este Virgil Arion, profesor la Universitatea din Iași, celălalt, marele scriitor Ioan Slavici. Alte personalități culturale, care să fi împărtășit opinii similare, nu sunt amintite.

Așa se prezintă prima fază. Următoarea are cu totul altă logică. Sunt primii ani ai comunismului românesc, ilustrați în istoriografie prin faimosul manual al lui Mihail Roller (1908–1958), intitulat în prima lui versiune, din 1947 și 1948, *Istoria României*, iar apoi, pentru a se demarca de orice conotații naționale, folosind strict sigla republicii comuniste, *Istoria R.P.R.* (edițiile din 1952 și 1956). Pentru Roller și colaboratorii

¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916–1919*, ediția a II-a, vol. I, București, 1926, pp. 149–151.

săi, care văd trecutul din perspectiva exclusivă a luptei de clasă, Primul Război Mondial a avut un caracter imperialist, la fel de nedrept pentru toți participanții, din ambele tabere. Sunt condamnați în egală măsură partizanii Antantei și ai Puterilor Centrale, ca și profitorii politicii de neutralitate. Singura soluție corectă ar fi fost transformarea războiului imperialist într-un război împotriva burgheziei.

Antinaționalismul anilor '50 a evoluat – e trăsătura frapantă a comunismului românesc – exact spre opusul său: naționalismul epocii Ceaușescu (deși cuvântul „naționalism“ a rămas formal exclus din vocabularul comunist). Primul Război Mondial a continuat să fie imperialist, dar cu excepția unei țări, a cărei participare a devenit *dreaptă*: firește, România! În 1968, la 50 de ani de la „Marea Unire“, s-au ținut simpozioane și s-au publicat cărți: *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu) dă tonul noului model istoriografic. Mai întâi, în sensul general al ideologiei comuniste, totul se așeza în mersul obiectiv al istoriei, aspirația spre unitate devenind o caracteristică a întregului trecut românesc. Apoi, accentul cădea și mai puternic sau chiar exclusiv asupra Transilvaniei, dat fiind că discreția se impunea cu privire la Basarabia, reanexată de Uniunea Sovietică, și chiar în ceea ce privește Bucovina, a cărei jumătate nordică avusese aceeași soartă cu Basarabia. În sfârșit, unanimismul comunist se aplica și actorilor acelor evenimente istorice. Până și lupta de clasă se estompa. Românii trebuiau să dea exemplul unității de gândire și de acțiune în momentul cel mai de seamă al istoriei lor. *Desăvârșirea...* îl pomenește în treacăt pe Carp, îl ignoră pe Stere (greu de menționat fără atingerea problemei basarabene) și-l tratează cu îngăduință, oricum fără judecăți aspre, pe Marghiloman. Oamenii de cultură apar cu toții, într-un fel sau altul, partizani ai unirii Transilvaniei. Slavici e adus în discuție în repetate rânduri, ca exponent al ideii naționale, fără nici o referire, se înțelege, la luările lui de poziție din timpul războiului, care i-au atras condamnarea la închisoare în 1919.

De o ironie involuntară este și evocarea lui Victor Babeș și Ioan Bogdan, ca figuri reprezentative pentru momentul eliberării de sub ocupația germană și al unirii de la 1 decembrie²; la vremea respectivă, cei doi au fost percepuți mai curând ca „filogermani“ decât ca partizani ai intrării în acțiune pentru Transilvania!

În 1972, Constantin Nuțu publică *România în anii neutralității, 1914–1916*, în care Basarabia nu e pomenită nici o singură dată, ceea ce lasă în ceață proiectele „germanofililor“, P.P. Carp sau Stere, menționați în treacăt, cu simpla aluzie, rezervată probabil „cunoscătorilor“, că s-ar fi pronunțat „pentru o acțiune spre răsărit“ (!).

În anii care au urmat, unitatea istoriei românești s-a consolidat fără încetare, devenind principala ei trăsătură, din Antichitate până în prezent. Relativa independență pe care regimul Ceaușescu o cultiva în raporturile cu Uniunea Sovietică a condus la un moment dat și la revenirea Basarabiei în evocarea alcătuirii României Mari. Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, istorici și activiști de partid, cu funcții-cheie în aparatul de propagandă, au dat tonul, în 1976, în cea de-a doua ediție a lucrării lor *Viața politică în România. 1918–1921*, ale cărei prime pagini tratează, pe larg și în termeni de-a dreptul entuziaști, procesul separării Basarabiei de Rusia și al unirii sale cu România (prima ediție, din 1971, nu suflase nici un cuvânt despre această provincie).³ În continuare, Basarabia a cunoscut cote mai înalte sau mai joase, momente de discreție sau de afirmare răspicată, în funcție de atmosfera schimbătoare a relațiilor dintre București și Moscova.

România în primul război mondial, lucrare colectivă apărută în 1979 (autori: Victor Atanasiu, Anastase Iordache, Mircea

² *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 347 (capitolul „Cultura în sprijinul unității de stat“, autor: V. Curticăpeanu).

³ Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918–1921*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1976, pp. 10–16.